

УДК 316.77:004

Наталія Моїсєєва,
кандидат філософських наук, доцент
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка

Електронна епоха соціальних комунікацій: структурно-діяльнісні трансформації

Стаття присвячена розгляду основних аспектів змін соціально-комунікаційної діяльності в електронну епоху. Основним наслідком розвитку електронної епохи вважається поява нових засобів та знарядь комунікаційного процесу. Підтверджується положення про зміну предметності праці. Визначаються тенденції функціональних змін у сфері соціально-комунікаційної діяльності.

Ключові слова: електронна комунікація, соціально-комунікаційна діяльність, комунікаційний процес, технологічний базис, структурні трансформації.

Актуальність. Дослідження еволюції соціальної комунікації дозволили встановити певні етапи розвитку соціально-комунікаційної діяльності та умови її трансформації. Дослідники описують етапи, які насамперед пов'язані зі зміною комунікаційних засобів, на основі чого склалася така послідовність: усна (утворена на знаково-символьній вербалізації повідомлень); друкована (з'явилася з алфавітних систем мови та матеріалізована на різних носіях інформації); електронна (сформована на електричних сигналах). Схожі періодизації надають у своїх працях А. Соколов, В. Різун, Ф. Шарков та інші.

Поява електронної комунікації (ЕК) ознаменувала чергову комунікативну революцію, яка призвела до виникнення електронної, аудіовізуальної епохи соціальних комунікацій. Електронній комунікації відводилася роль відновлення балансу між розумом і почуттями людей, втраченими протягом історії людства, зміною засобів відтворення навколишнього світу. Найвідомішим дослідником початку епохи електронної комунікації вважають М. Маклюєна, проголосившого завершення "ери Гутенберга" — книжково-документальної комунікації [1]. Але передвісниками становлення електронної епохи комунікації були електричні технології: поява телеграфу, потім телефону, виникнення бездротового зв'язку (радіо) та телетрансляцій [2, с. 52—54]. Завершенням процесу становлення ЕК став розвиток комп'ютерної техніки та технологій з 40-х рр. ХХ ст.

Основа сучасної ЕК становлять персональні комп'ютери, телекомунікаційні системи, бази даних та Інтернет, умовою функціонування яких є цифрові технології перетворення інформації. Завдяки новітнім інформаційним технологіям, передача інформації стала дешевшою та швидшою, вийшла за межі локалізованих місць її генерування, стала глобальним явищем.

Соціально-комунікаційна діяльність пронизує майже усі сфери суспільного життя і суспільної діяльності. Для електронних комунікацій необхідно зробити уточнення основних характеристик, на які впливають новітні засоби та знаряддя комунікаційної взаємодії.

Мета статі — узагальнити характеристики соціально-комунікаційної діяльності електронної епохи. **Завданнями** є: проаналізувати особливості змін соціальної комунікації в електронну епоху; визначити основні ознаки змін у структурно-функціональному устрої соціально-комунікаційної діяльності.

Основний зміст. Епоха ЕК пов'язана з виникненням та розвитком нового інформаційного середовища, що стало основою формування концепції інформаційного суспільства, яке базується на інформаційних технологіях, інформаційній інфраструктурі та віртуальній реальності. Особливе місце в електронній комунікації посідає Інтернет. Явища ЕК є актуальними об'єктами сучасних досліджень у працях багатьох вчених [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

ЕК — це наслідок розвитку інформаційних технологій і насамперед автоматизованих технологій генерування, обробки, збереження, передачі та поширення документальної інформації. Подальший розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а також розширення можливостей мультимедіа призвели до думок про завершення ери документальної комунікації [10; 11]. Однак ми є свідками дії закону кумуляції комунікаційних каналів, сформульованого А. Соколовим [10]. Згідно з ним, у сучасній системі соціальних комунікацій використовуються як різні канали передачі інформації, так і різні предмети комунікаційної діяльності, що, на нашу думку, відображає нерівномірний розвиток соціально-комунікаційного простору в суспільстві.

Варто зазначити, що електронне середовище та інформаційні технології впливу на комунікаційний предмет піднесли поняття документа над формою, досягнення комунікаційної мети — над способами подання повідомлення.

Фундамент принципово нової системи комунікаційних зв'язків заклали супутники, волоконна оптика, мультимедійні технології та канали передачі інформації у будь-якому вигляді (звук, текст, зображення, цифри) на будь-яку відстань майже миттєво [12; 13].

Попри всі передбачення науковців про витиснення електронною комунікацією попередніх форм комунікації,

цього не сталося. Навпаки, ми спостерігаємо їх співіснування та навіть повернення до активного використання усної та письмової комунікації в новому комунікаційному середовищі [14, с. 8—9]. Отже, йдеться не про зміну її сутності, а про чергову зміну засобу комунікації, який визначає нові характеристики комунікаційної діяльності та її технічного оснащення. Передусім зміни торкнулися технологій передачі соціальної інформації та предмета комунікаційної дії або діяльності.

Переклад логічного шару соціальної інформації на мову машинних кодів призвів до появи нових засобів динамічної обробки іконічних систем організації, представлення і передачі знань, відчуттів, переживань. Феномен застосування електронної форми для опрацювання інформації полягає у створенні єдиного символічного поля для більшості наявних первісних мов опису життєвих явищ [15]. Форми інформаційного предмета, його особливості, властивості докладно розглянуті в працях науковців (Р. Громов, Ю. Шрейдер, М. Цаленко) [16, с. 258].

Електронні технології створюють нові можливості відтворення образу або тексту. Мережа асоціюється з потоком ідей, проектів, що постійно змінюються [17]. Операційне середовище електронних технологій дає змогу ставити і вирішувати нові завдання щодо впорядкування та подання наявних відомостей, знаходити нові резерви у розумінні традицій трактування образів, метафор, подій. Ця рухливість має суто комунікативні властивості.

Як зазначалося вище, багато традиційних предметів отримали нове життя в інформаційно-комунікаційних системах та системах мультимедіа, об'єднали знак, звук, рух, зображення, текст. Революція в галузі соціальних комунікацій, виникнення глобальної мережі Інтернет, розвиток засобів зв'язку й телекомунікацій стало об'єктивною причиною появи нових форм повідомлень, призначених для передачі в суспільстві.

Поняття "текст" набуло особливого значення в сучасній культурі — його почали розглядати як породження культуруотворюючої діяльності людини в усіх сферах соціального буття. Текст як інформаційне повідомлення в інформації має давню традицію висвітлення в інформаційно-комунікаційних каналах (К. Шеннон, Н. Віннер, А. Моль). Різновиди інформаційного повідомлення (репортаж, новини, аналітика) в предметному аспекті розглядають в журналістиці, теорії масових комунікацій.

На цьому етапі говорять про появу електронного документа, який на перших кроках освоєння електронного комунікаційного середовища був прямим відображенням традиційного документа на паперовому носії. Розгляду питань щодо сутності змін документа в інформаційну епоху, його характеристики присвячено багато досліджень. Дискусія з приводу визначення електронного документа фактично пішла на спад, оскільки актуальною є саме необхідність швидкого реагування на появу все нових і нових форм існування електронних текстів.

Уже склалися певні підходи до класифікації електронних документів, нові форми яких виникають із розвитком комунікаційних технологій. Відомі різні підходи до розгляду електронних документів, які, на наш погляд, можна звести до єдиного: "...електронний документ — це документ, який створюється, зберігається та обробляється, записується, відображається, використовується та/або передається за допомогою електронних, аналогових та інших засобів зв'язку, відмінних від традиційних паперових форм, має встановлену законом структуру та реквізити, що дозволяють визначити автора документа", — як свідчать результати дослідження, проведеного Т. Кулик [18]. Це та інші існуючі ви-

значення електронного документа так чи інакше звертаються до онлайн-ової або офлайн-ової його форми у традиційному документальному підході.

Глобалізація комунікаційної сфери суспільства, зокрема поява Інтернету, змінили традиційні форми комунікативного предмета в середовищі масових комунікацій. Водночас розширилися не тільки форми повідомлень, але і жанрово-стилістичне наповнення, що стало результатом нових технологій опрацювання та подання інформації в електронному середовищі. До них можна віднести: документальний матеріал (зйомка/запис); поради; календар подій; аналітику; екслюзив; оглядові статті; висвітлення планових подій; прогнози; репортажі з місця подій; історичний матеріал; інтерв'ю; опитування; прес-релізи; дайджести преси; біографічні нариси; цитати; спеціальні репортажі; трансляції та стенограми; запис голосу [19].

Дослідники систематизують способи подання та жанри нових медіа: текстові, мультимедійні, синтетичні (головна сторінка; сторінки статті, рубрики, підрубрики, сюжет; дургорядні сторінки; рубрикатори; варіанти ситуативної організації контенту) [20]. До аналізу вводяться мультимедійні статті, відеоілюстрації, відеосюжети, інтерактивне відео, подкасти, онлайн-трансляції, а також упаковки мультимедійного контенту (фотострічка, слайд-шоу, аудіо-слайд-шоу, статична, інтерактивна інфографіка та ін.).

ЕК з'єднання з'являється, коли основним матеріальним носієм текстів є не писемність, а "екранність". Ця культура заснована не на лінійному, тобто витягнутому в рядок, листі, а на тимчасовому потоці екранних зображень, який вільно вміщує в себе поведінку і мовлення персонажів, анімаційне моделювання, письмові тексти та багато іншого. Основною ознакою екранної культури, яка якісно відрізняє її від книжкової і наближає до початкового типу людських культур — культури особистого контакту, є динамічний, миттєво змінюваний, діалоговий характер взаємовідносин екранного тексту з партнером. Відмінною рисою електронної комунікації є не стільки опосередкованість екраном, як і у відеотелефону, промислового телебачення, кіно, скільки факт спілкування не з людиною, а з електронною пам'яттю, точніше — зі смислами, що знаходяться в інформаційно-логічному просторі, утвореному мережею. Таким чином, соціальна пам'ять збагачується новим, раніше відсутнім компонентом.

Процес медіатизації починає розвиватися задовго до появи перших зображень (знаків, малюнків). Він формується з просторово-часових експериментів зі звуком, що дозволили сформувати складну диференціальну систему розрізень у сприйнятті людини. Йдеться про розвиток технології управління голосом (мова, спів), регулювання відносин за допомогою сигнальної атрибутики (форми соціальної пов'язаності) у просторових орієнтаціях Інтернету.

Медіатизація не торкнулася самої тексту як комунікаційного предмету. Мультимедіа та гіпермедіа — це сучасні технотронні тексти, що мають лінійну або нелінійну гетерогенну структуру (текст, аудіо, візуальні середовища — графіка, фото, відео, анімація) [21]. В електронних сховищах можуть знаходитися величезні обсяги іконічної та аудіальної інформації (телепередачі, кінофільми, записи промов, доповідей, тексти документів, креслення, малюнки, картини тощо), забезпечуючи доступ до них як до соціокультурного ресурсу кожному бажаному. Організація електронної соціальної пам'яті потребує інтеграції зусиль основних учасників соціально-комунікаційних відносин, що відповідали за збереження інформації на традиційних носіях, а також інтеграції суб'єктів комунікаційної взаємодії в мережі, що відпо-

відають за трансляцію соціально значущої інформації задля досягнення суспільних цілей.

Поява автокомунікації (зокрема, пов'язана з динамічним відродженням епістолярного жанру) принципово змінює психологічні умови для користувача як особистості [22].

У літературі, присвяченій медіапростору масових комунікацій, наголошується, що в процесі інформаційної взаємодії беруть участь і комунікат, і комунікант, а форма подання повідомлень істотно змінюється. Про це пише В. Різун: "Сфера масового комунікування як спілкування з масами починає співіснувати й інтегруватися зі сферою спілкування в середині маси. ...З одного боку, віртуальна комунікація полегшує нерівноправність в масовій комунікації, а з іншого — віртуальна комунікація стає непрофесійною, коли всі є в середовищі Інтернету журналістами, політиками, агітаторами, пропагандистами тощо" [23, с. 20, 21].

Фахівці та практики ставлять питання про форми комунікаційного предмета, які виходять з мережевих контактів (соціальних мереж, чатів, форумів, блогів) і швидко переходять у предметні форми діяльності професійних комунікаторів. З одного боку, самі одержувачі інформації стають співробітниками комунікаційних повідомлень, перетворюючи наявні в електронному просторі комунікаційні форми, а також виступають замовниками нових медіапродуктів [20]. Це створює ситуацію, коли професійні комунікатори повинні відстежувати зміни в потребах аудиторії, реагувати на них. Вони мають враховувати не лише свою роботу для конкретних медіаплатформ, але і диференціювати потреби аудиторії, також враховуючи її інтереси і уподобання, упорядковувати інформацію в прийнятні для аудиторії форми медіапродукту. Все частіше інформація вимагає подання паралельно подіям — он-лайн, мультимедійно і мультиформатно [20].

В умовах електронної комунікації виникають нові технології здійснення спілкування. З'являється тип спілкування людини з машиною (комп'ютером) [24]. Основною мовною формою, яку використовує машина, є діалог. Це пояснюється принципом дії чат-роботів — реакція на висловлювання людини.

У публікаціях можна зустріти порівняння кнопки "like" або "share", що використовується під час комп'ютерної комунікації, з першими знаряддями праці, які колись теж розширили фізичний функціонал людини [25].

Із впровадженням комп'ютерних технологій образотворча комунікація увійшла до системи соціально-комунікаційної діяльності. Все більше дослідників звертаються до наукової аргументації зближення діяльнісно-функціонального, діяльнісно-технологічного та діяльнісно-субстанціонального аспектів усіх сфер комунікаційної діяльності в суспільстві [21; 26]. Комунікативний продукт у системі мережевого електронного виробництва стає результатом вторинного моделювання образу об'єкта засобами електронних технологій. У процесі комп'ютерного моделювання основою стає не тільки опрацювання, структурування, подання ретроспективної та поточної інформації, а й пошук форм ефективної комунікації, який неможливий поза вивченням особливостей різних інтерпретаційних практик [26].

Сучасні інформаційні й комунікаційні технології дозволяють змінювати естетичний інтер'єр діяльності, розширювати досвід розробки віртуальних іміджів, вести просторові експерименти з образами, формувати глобальну сцену для презентації різноманітних суспільних та мистецьких

проектів, а також створювати умови для реорганізації традиційної системи комунікацій. Розширюється досвід конструювання реальності, що, на думку дослідників, потрібно сприймати і як освоєння способів її дослідження [21; 26].

Висновки. Технічні аспекти сучасної комунікації, розширення сфери ЕК не змінюють її сутності, оскільки це є проявом системних механізмів розвитку сучасного суспільства та основою становлення соціальної системи соціальних комунікацій. Аналіз основних особливостей структурно-функціональних змін соціально-комунікаційної діяльності дозволяють розрізнити значення електронного засобу комунікації і засобу електронного комунікаційного виробництва, характеризуючи її.

У структурно-функціональному плані основних змін зазнали такі елементи соціально-комунікаційної діяльності, як засіб, знаряддя, предмет комунікації та форми представлення результату комунікаційної діяльності. Засіб комунікації електронної епохи інтегрує у собі всі доступні людині засоби взаємодії (звук, рух, зображення, текст), що комплексно подаються в мультисенсорних каналах медіакомунікації. Характерною ознакою знаряддя соціальної комунікації в електронну епоху є інформаційно-комунікаційні технології на базі комп'ютерної техніки, що становлять основу автоматизованої соціально-комунікаційної діяльності. Розгляд наявних форм представлення результату соціальної комунікації, подання повідомлень, що містять зміст, у комунікаційних каналах дає можливість зробити висновок про те, що під впливом зростаючих потреб суспільства форми подання інформації видозмінювалися відповідно до нових способів і технологій, а також субстанціональних особливостей результатів мислення людей.

Функціональні зміни соціально-комунікаційної діяльності істотно торкнулися лише розподілу ролей у комунікаційному процесі. Спостерігається розмивання меж між комунікантами та комунікатами, професійними комунікаторами та масами одержувачів, споживачів комунікаційних повідомлень.

Перспектива поглиблення досліджень трансформації соціально-комунікаційної діяльності в електронну епоху вбачається у напрямі уточнення значення та змісту такого важливого елементу, як мета соціально-комунікаційної діяльності, визначення функціонального ставлення до неї різних соціально-комунікаційних структур та особливостей прояву її досягнень у межах їх діяльності, також потребує поглиблення досліджень предметності комунікаційної діяльності, що пов'язано з вивченням впливу змін змістовної частини переданих повідомлень, виявленням переваг і можливостей новітніх презентацій смислів, сучасних форм організації контенту, його впливу на аудиторію.

Список використаної літератури

1. Маклюэн М. Галактика Гутенберга: становление человека печатающего / М. Маклюэн. — К. : НИКА-Центр, 2004. — 432 с.
2. Основы теории коммуникации : учебник / под ред. М. А. Васьки. — М. : Гардарики, 2003. — 615 с.
3. Бальмов И. Л. Интернет как виртуальная коммуникационная среда // Сборник научных трудов КФ ПетрГУ И. Л. Бальмов. — Вып. 1. — 2005. — С. 134—138.
4. Еляков А. Д. Современное информационное общество (философско-социологический анализ) : монография / А. Д. Еляков. — Самара : Изд-во Самар. гос. экон. ун-та, 2007. — 205 с.
5. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Г. Бехманн. — М. : Логос, 2010. — 247 с.

6. *Бондаренко С. В.* Социальная структура виртуальных сетевых сообществ : дис. ... д-ра социол. наук / Бондаренко Сергей Васильевич. — Ростов-на-Дону, 2004. — 396 л.
7. *Даніляч В. О.* Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні : (соц.-філософ. аналіз) : монографія / В. О. Даніляч. — Х. : Право, 2008. — 183 с.
8. *Зотов В. В.* Информационно-телекоммуникационные технологии и информационно-коммуникативная среда: проблемы дефиниции и взаимосвязи // Телекоммуникации. — 2007. — № 5. — С. 46—48.
9. *Коноплицький С. М.* Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. соціолог. наук / Коноплицький Сергій Михайлович ; НАН України, Ін-т соціології. — К., 2007. — 17 с.
10. *Соколов А. В.* Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 461 с.
11. *Соколов А. В.* Введение в теорию социальной коммуникации / А. В. Соколов. — СПб. : СПбГУП, 1996. — 319 с.
12. *Колін К. К.* Социальная информатика : учеб. пособие / К. К. Колін. — М. : Акад. проект : Фонд "Мир", 2003. — 432 с.
13. *Николаева Ж. В.* Основы теории коммуникации : учебно-методическое пособие / Ж. В. Николаева. — Улан-Удэ : ВСГТУ, 2004. — 274 с.
14. *Землякова Е. А.* Лингвостилистические характеристики жанра англоязычного корпоративного блога : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Землякова Елена Александровна ; Харьков. нац. ун-т им. В. Н. Каразина. — Х., 2010. — 21 с.
15. *Тюлюпова Л. Д.* Некоторые особенности и проблемы применения современных методик коммуникативного аудита / Л. Д. Тюлюпова, Л. В. Нургалева // Гуманитарная информатика. — 2005. — Вып. 1. — С. 89—96.
16. *Ильганаева В. А.* Социальные коммуникации : (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева — Х. : Гор. тип., 2009. — 392 с.
17. *Бродецкий А. Я.* Внеречевое общение в жизни и в искусстве. Азбука молчания / А. Я. Бродецкий. — М. : Владос, 2000. — 192 с.
18. *Кулик Т. Ю.* Особенности правового регулирования договоров, заключаемых в электронной форме : дис. ... канд. юрид. наук / Кулик Татьяна Юрьевна. — Ростов-на-Дону, 2007. — Режим доступа: <http://wiasite.com/page/internet-reality/ist-17-idz-ax48-nf-18.html>. — Загл. с экрана.
19. *Первухин А. А.* Универсальное информационное сообщение как жанр интернет-журналистики : (на примере сайтов Челябинской области dostup1.ru, 1obl.ru, 74.ru) / А. А. Первухин. — Режим доступа: <http://journ.igni.urfu.ru/index.php/component/content/article/372>. — Загл. с экрана.
20. *Тулупов В.* Вызов современной журналистике / В. Тулупов. — Режим доступа: [http://www.woa/wa/Main?textid=3584&level1=main&level2=articles](http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=3584&level1=main&level2=articles). — Загл. с экрана.
21. *Каптерев А. И.* Виртуальность культуры: прошлое, настоящее, будущее / А. И. Каптерев // Мультимедиа как социокультурный феномен / А. И. Каптерев. — М., 2002. — С. 151—171.
22. *Чудова Н. В.* Психологические особенности коммуникативного пространства Интернета / Чудова Н. В., Евлампиева М. А., Рахимова Н. А. // Международная научно-практическая конференция "Журналистика в 2000 году. Реалии и прогнозы развития", Москва, МГУ, 2001 / сост. Е. Е. Пронина. — М., 2002. — С. 117—130.
23. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації : підручник / В. В. Різун. — К. : Просвіта, 2008. — 260 с.
24. *Зильберман Н. Н.* Использование технологий чат-роботов при формировании говорения в преподавании иностранного языка: На примере русского языка как иностранного начального этапа обучения / Н. Н. Зильберман. — Режим доступа: <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/4/zil.htm>. — Загл. с экрана.
25. *Мирошниченко А.* Человек в мире Интернета: взаимопонимание, конфликт или сосуществование? / А. Мирошниченко. — Режим доступа: [http://www.woa/wa/Main?textid=3585&level1=main&level2=articles](http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=3585&level1=main&level2=articles). — Загл. с экрана.
26. *Галкин Д. В.* Техно-художественные гибриды или произведение искусства в эпоху его компьютерного производства (V.1.0) / Д. В. Галкин // Гуманитарная информатика. — 2007. — Вып. 4. — С. 22—38.

Статья посвящена рассмотрению основных аспектов изменений социально-коммуникационной деятельности в электронную эпоху. Основным последствием развития электронной эпохи считается появление новых средств и орудий коммуникационного процесса. Подтверждается положение об изменении предметности труда. Определяются тенденции функциональных изменений в сфере социально-коммуникационной деятельности.

The article is dedicated to the main aspects of the changes in the social communication in the electronic age. The main consequence of the deployment of the electronic era is considered to be the emergence of new funds and implements the communication process. Position about changes of the objectivity of the work is confirmed. Trend of functional changes in the sphere of social communication is defined.

Надійшла в редакцію 16 січня 2014 року